

Жан Делюмо

ЕДНА ИСТОРИЯ НА РАЯ, т. II

Хиляда години щастие

София, 2013

Преводът е направен по изданието:

Jean Delumeau
UNE HISTOIRE DU PARADIS
MILLE ANS DE BONHEUR

FAYARD

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

Copyright © 1995, Librairie Arthème Fayard

© Мая Миланова, превод, 2013
© Издателство „Изток-Запад“, 2013

ISBN 978-619-152-259-0

ЖАН
ДЕЛЮМО

ЕДНА ИСТОРИЯ
НА РАЯ

ТОМ II

Превод от френски
Мая Миланова

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод	
„НОСТАЛГИЯ ПО БЪДЕЩЕТО“	9

ПЪРВА ЧАСТ

КОМПОНЕНТИ НА ХРИСТИЯНСКИЯ МИЛЕНАРИЗЪМ / 13

ПЪРВА ГЛАВА

ВЪЗНИКВАНЕ НА МИЛЕНАРИЗМА	15
Обещанията на Стария завет	18
От Откровение до св. Иринеи.....	21
От св. Иринеи до Лактанций.....	25
Към декрета на Геласий	29

ВТОРА ГЛАВА

ОТ ТИБУРТИНА ДО ЙОАХИМ ОТ ФИОРЕ	35
Християнски сибилени	35
Първи миленаристски вълнения.....	41
Йоахим от Фиоре:	
Човекът и неговата доктрина.....	46
Един мирен пророк	
сее семената на насилието	54

ТРЕТА ГЛАВА

НАСЛЕДНИЦИТЕ НА ЙОАХИМ	59
„Спиритуалите“	59
От Оливи до Роктайад	62
Разпространение на	
Йоахимизма сред миряните	68
Свободният дух	74

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

ЙОАХИМИЗЪМЪТ, КРАЛЯТ-СПАСИТЕЛ И „АНГЕЛСКИЯТ“ ПАПА	81
--	-----------

Надеждите, възлагани на императора	82
Надеждите, възлагани на краля на Франция	89
Ангелският пастир.....	99

ВТОРА ЧАСТ

МИЛЕНАРИСТКИЯТ РАДИКАЛИЗЪМ / 109

ПЕТА ГЛАВА

От лолардите до таборитите.....	111
Влиянието на	
Уиклиф и ролята на Ян Хус	112
Хуситският бунт.....	118
Таборитският миленаризъм.....	125
Възход и падение на таборитите.....	131

ШЕСТА ГЛАВА

КНИГАТА СЪС СТОТЕ ГЛАВИ.....	135
Една необикновена книга.....	138

СЕДМА ГЛАВА

ТОМАС МЮНЦЕР	147
Един трибун през XVI век.....	147
Миленарист ли е бил Мюнцер?.....	154

ОСМА ГЛАВА

От Мюнцер до Йохан от Лайден.....	161
Хут, Бадер и Хутер	161
Мелхиор Хофман	169
Бернард Ротман	172
Мюнстер: новият Сион	178

ТРЕТА ЧАСТ

НОВИ ИЗМЕРЕНИЯ НА МИЛЕНАРИЗМА / 185

ДЕВЕТА ГЛАВА

МИЛЕНАРИЗЪМЪТ ОТВЪД РЕЛИГИОЗНИТЕ ГРАНИЦИ	187
Страхът от предстоящия край на света	187
Хилиазмът в католицизма.....	194
Още няколко католици.....	202
Протестантският хилиазъм.....	204

ДЕСЕТА ГЛАВА

ПОРТУГАЛСКИЯТ МИЛЕНАРИЗЪМ.....	219
Мечтите на Мануел Щастливи.....	219

Бандара и „скритият“ цар.....	227
От себастианизма до миленаризма на Антонио Виейра.....	231
ЕДИНАДЕСЕТА ГЛАВА	
ИСПАНСКИЯТ МИЛЕНАРИЗЪМ	239
Един засилен профетизъм.....	239
Есхатологията на Христофор Колумб	242
ДВАНДЕСЕТА ГЛАВА	
ЛАТИНСКА АМЕРИКА И ЕСХАТОЛОГИЧНИТЕ ОЧАКВАНИЯ	251
Кустодията „Свети Гавраил“	251
Мотолиния.....	255
Мендиета	259
Америка, убежище за Църквата.....	264
ТРИНАДЕСЕТА ГЛАВА	
ВЪВ ВЕЛИКОБРИТАНИЯ – ПРЕДЧУВСТВИЕ ЗА НЕИЗБЕЖНОСТ	271
Творчеството на Брайтман и Мед	272
Последователите на Мед.....	279
ЧЕТИРИНАДЕСЕТА ГЛАВА	
ПРИВЪРЖЕНИЦИТЕ НА ПЕТАТА МОНАРХИЯ.....	285
Прилики и разлики с другите революционни групи	285
„Ускорете деня Господен“	292
ПЕТНАДЕСЕТА ГЛАВА	
СЕВЕРНА АМЕРИКА, ЗЕМЯ НА ВСИЧКИ ОБЕЩАНИЯ (XVII– XVIII в.).....	299
„Новият Едем“, „Новата Ханаанска земя“	299
Американският миленаризъм от „Великото пробуждане“ до независимостта на Съединените щати	306

ЧЕТВЪРТА ЧАСТ

КЪМ ЛАИЦИЗАЦИЯ НА МИЛЕНАРИЗМА / 313

ШЕСТНАДЕСЕТА ГЛАВА	
ДВА СЛИВАЩИ СЕ ПЪТЯ	315
Приносът на Уинстенли	315
Миленаризъм и утопии.....	322
Приносът на Морели и на дом Дешан.....	328
Преход към ухронията	332
СЕДЕМНАДЕСЕТА ГЛАВА	
МИЛЕНАРИЗЪМ И ПРОГРЕС	337
Възникване на идеята за прогреса.....	337

Миленаристите за прогреса	343
Прогресът, свързан с науката и благочестието	347

ПЕТА ЧАСТ

ЩАСТИЕТО НА ХОРИЗОНТА / 355

Антология на футуристични
текстове (края на XVIII–XX в.)

ОСЕМНАДЕСЕТА ГЛАВА	
ХРИСТИЯНСТВОТО Е БЪДЕЩЕТО НА ИСТОРИЯТА	359
ДЕВЕТНАДЕСЕТА ГЛАВА	
НОВ ПРОЧИТ НА ЙОАХИМ ОТ ФИОРЕ	369
ДВАДЕСЕТА ГЛАВА	
ВЯРА В ПРОГРЕСА	381
ДВАДЕСЕТ И ПЪРВА ГЛАВА	
СОЦИАЛИЗМЪТ ЩЕ ПРОМЕНИ СВЕТА	399
ДВАДЕСЕТ И ВТОРА ГЛАВА	
СВЕТЛОТО БЪДЕЩЕ, ПРЕДСКАЗАНО ОТ УТОПИИТЕ НА XIX В.	415
ДВАДЕСЕТ И ТРЕТА ГЛАВА	
ОТ ТРАДИЦИОННИЯ МИЛЕНАРИЗЪМ ДО НЮ ЕЙДЖ.....	429

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

ПРОМЯНАТА / 449

Контраутопии	451
Настъплението на песимизма	454
Малодушие ли е оптимизмът?	459
Да сложим край на „деконструкциите“	465
БЕЛЕЖКИ	469
ИМЕНЕН ПОКАЗАЛЕЦ.....	517

УВОД

„НОСТАЛГИЯ ПО БЪДЕЩЕТО“

„Носталгия по бъдещето“¹ – тази сполучлива формулировка на Реймон Руер за утопите ми се струва подходяща и за миленаристките очаквания и ни кара да ги отнесем към друга една носталгия – тази по изгубения рай. След като посветих едно произведение на *Градината на насладите*², позовавайки се на Битие, логично беше да напиша и друго за трайната надежда, че ще открием в бъдещето земния рай от Сътворението. Миленаризмът, твърди Жан Сеги, най-често се явява като „завръщане към един *принципиален* модел и усъвършенстване на тази матрица. Подобно на всички т.нар. възстановявания, „намереният рай“ е „изгубен рай“³. Ето защо, след като разгледах страховете и нуждата от сигурност, с тази нова книга аз продължих да развивам все същия проект, който има за цел да съживи мечтите за щастие на една цивилизация.

Излишно е да подчертавам, че появата на тази книга в навечерието на 2000 г. няма нищо общо с тази годишнина. Просто ѝ е дошло времето в работната ми програма, независимо от всякаква външна конюнктура. Тя е част от едно изследване, което има своите вътрешни обосновки и собствен ритъм. Освен това – нещо, което много често се пропуска – миленаризмът, в истинския смисъл на термина, не е очакване на 1000 или 2000 г., а очакване на хиляда години земно щастие.

Как от носталгията по Едемската градина неусетно сме преминали към надеждата за един нов земен рай и как тази надежда се е лаицизирала, за да роди понятието за прогрес – това е пътят, който ще следва тази нова книга – път, прокаран от предишната, която беше посветена на сполуките и несго-

дите на блаженото място, което Адам и Ева са изгубили*. Така че тук ще стане дума за прехода в християнския свят от миленаризма към прогнози за сияйно бъдеще, направени през XVIII в. на Запад от множество писатели и философи. Нашият маршрут ще започне от пророчествата на Стария завет и Откровението на св. Йоан и ще свърши с марксистките писания.

Но тъй като съм преди всичко „модернист“ в смисъла, който историците придават на тази дума в специализираната лексика, аз ще обърна особено внимание на многобройните миленаристички прояви, които бележат периода XV–XVII в. Така по-добре ще можем да разберем тяхното преобразуване в теории за прогреса, всяка от които запазва – напук на своите автори – един утопичен и ирационален характер. Накратко, колективната надежда за земно щастие тук се разглежда като исторически „обект“: с подобен метод в предходната ми книга изследвах носталгията по изгубения рай.

Представяйки резултатите от това ново проучване, аз естествено трябва да отдам дължимото на моите предшественици. Ще спомена най-вече три произведения, които ме съпровождаха през цялото време: *Фанатиците на Апокалипсиса* – една стимулираща книга от Норман Кон (*The Pursuit of the Millenium*, Лондон, Secker and Warburg, 1957, I англ. издание) преиздадена във Франция през 1983 г. от „Пейо“; монументалният „речник на месианизма и миленаризма в християнската епоха“, който покойният Анри Дерош беше озаглавил *Богове на хората* (Paris-La Haye, Mouton, 1969), допълнен впоследствие от *Социология на надеждата* (Paris, Calmann-Lévy, 1973); и накрая, богатата и вдъхновяваща творба на Анри дьо Любак *Духовното наследство на Йоахим от Фиоре* (Paris, Lethielleux, 1979–1981, 2 т.).

Въпреки тези сериозни изследвания аз отново се обърнах към изучаване на миленаризма в християнския свят, защото моята гледна точка е различна от тази на предшествениците ми. Норман Кон поставя акцента най-вече върху радикалните аспекти на миленаризма. Но често той е бил мирен. „Речникът“ на Анри Дерош пък претендира да е най-вече работен инструмент. Изследването на Анри дьо Любак е съсредоточено

* Жан Делюмо, *Една история на рая*, т. I: *Градината на насладите*.

върху Йоахим от Фиоре и неговото „наследство“. Дори по дефиниция то подминава цяла една област от миленаризма. Така че има място за един синтез, чиято цел е да даде по-широко историческо измерение на западния миленаризм. Ето защо в последната част на книгата с помощта на една антология от футуристични текстове (виж с. 359 и сл.) аз продължих до наши дни едно изследване, което преди това бях довел до края на XVIII в. Всъщност стори ми се необходимо да изтъкна връзките, които постепенно са се създали между миленаризма от една страна и утопиите и идеологията на „прогреса“ от друга.

Изненадваща ли е подобна връзка? След като изтъква константите на миленаристкото очакване – стремеж към колективно, земно, предстоящо и безусловно спасение, предшествано обикновено от период на катастрофичен пароксизъм, Жан Сеги подлага на съмнение и разглежда като хипотеза връзките, които твърде често се смятат за установени, между „месиано-миленаризма и традиционното общество“⁴. Моите собствени проучвания ме доведоха до същото съмнение. Съвременност и миленаризм не са непременно изключващи се понятия.

Невинаги се оценява мястото на миленаризма в западната история. Все пак споменът за калабрийския монах Йоахим от Фиоре, вестител на епохата на мир, продължава да живее и през XIX в. От него черпят вдъхновение Жорж Санд и Мишле. Енгелс възхвалява Мюнцер, който през XVI в. застава начело на разбунтувалите се „селяни“ в Тюрингия. Преди това надеждата за световно християнско царство на „последните дни“ мотивира начинанията на Христофор Колумб, нахлуването на Шарл VIII в Италия и дейността на първите францисканци в Мексико. „Пилигримите“, които се установяват в Северна Америка през 1620 г. са миленаристи и надеждата да превърнат тази част от света в център на Христовото земно царство е била основна част от американската идентичност. Миленаристски вълнения е имало и около Кромвел. Великият химик от XVIII в. Пристли е очаквал предстоящото настъпване на милениума като резултат от Френската революция. Само при изброяването на тези теми, които ще разгледам в книгата, можете да се досетите за богатата материя и всеобхватността на сюжета ѝ.

И тъй като човек не може да бъде специалист по всичко, тук, както и в предишните ми книги, съм се ограничил със западната цивилизация. Тази сама по себе си широка рамка налагаше събирането на значителна документация. С това аз исках да остана верен на методиката, от която се ръководех при написването на предишните ми книги: непрекъснато използване на източници от първа ръка, чиято достоверност и богатство са незаменими. Многобройните текстове, които цитирам, позволяват например да се види Кампанела в нова светлина, да се преоткрият пророчествата на Виейра, този толкова слабо познат във Франция португалски йезуит, да се прочетат за пръв път преведени на френски чешките милена-ристички декларации и химни от 1420 г. В моята книга намериха място и откъси от *Книгата със стоте глави*, и писанията на Мелхиор Хофман и на Бернхард Ротман.

Събирането на тези документи и преводът на трудните текстове, особено на гореспоменатите, не би било възможно без помощта на квалифицираните специалисти, на които държа да благодаря. За произведенията на немски език от края на XV и началото на XVI в. това са Райнхард Боденман и Никол дьо Ла Арп. Едният събра документите, другият ги преведе. Що се отнася до чешките текстове, признателен съм на Елизабет Дюкрьо и на Франтишек Шмахел. За испанските документи ми помогнаха Аделин Рюкоа и Ален Милу. За опознаването на Англия от XVII и XVIII в. помощ ми оказаха Бернар Котре и Жан-Франсоа Байю. В наше време всяко що-годе значимо историческо произведение не може да бъде резултат от труда само на един човек. Всеки, който замисля, събира и съставя, се нуждае от компетентността и приятелството на редица изследователи. Така беше и в моя случай. Освен това, аз за пореден път бях подкрепен от ежедневното сътрудничество на моите двама асистенти от Колеж-дьо-Франс и от приятелското доверие на Анес Фонтен от издателство „Файар“. Затова в края на моето изложение им посвещавам тази книга в знак на благодарност.

Накрая, да не забравя моя син Кристоф, който добре познава американските музеи и благодарение на когото се запознах със забележителната картина *Millenial Age* на Дж. Ф. Кропси, която е на корицата на френското издание. Щастлив съм, че мога публично да му благодаря.